

УДК [378.091.12.011.3-051:78]:784.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-2-44>

Олена ПЕРЕВЕРЗЄВА,

<https://orcid.org/0000-0001-5497-5557>

викладач кафедри теорії і методики музичної освіти
та хореографії Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького
(Мелітополь, Україна) heloness@gmail.com

ЕТАПИ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглядається поняття техніки диригування як необхідного елемента диригентсько-хорової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. Розкрито методи та прийоми роботи над технікою диригування на підготовчому та початковому етапі навчання техніці диригування в процесі занять з освітньої компоненти «Хорове диригування та читання хорових партитур».

Мета освітньої компоненти «Хорове диригування та читання хорових партитур» – формування у студентів системи основних знань, умінь та навичок управління хоровим співом дітей та дорослих, підготовка до практичної роботи з хоровим колективом.

Виходячи з мети та завдань освітньої компоненти, а також спираючись на наявні дослідження в цій галузі, ми вважаємо за доцільне виділити в диригентсько-хоровій підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва, такі структурні компоненти: методологічний, теоретичний, методичний та технологічний. Техніка диригування входить до технологічної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва як важливий засіб управління хоровим виконавством, і включає: основні принципи постановки диригентського апарату, вміння передачі метроритмічної організації музики, темпу, динаміки, звуковедення та характеру звуковидобування, виконання афтактів та ін.

Метою даної роботи є визначення методів та прийомів роботи над технікою диригування в класі хорового диригування та читання хорових партитур з метою формування професійної самосвідомості здобувача вищої освіти, майбутнього педагога-музиканта, хормейстера.

Умовно роботу над технікою диригування можна поділити на етапи: підготовчий, початковий (1 курс), основний (2-3 курси) та завершальний (4 курс).

Найважливішими етапами роботи над диригентською технікою слід вважати підготовчий та початковий. Саме на них закладаються і формуються всі основні практичні вміння та навички в техніці диригування. Необхідні такі методи та прийоми підготовки, при яких у майбутніх вчителів музичного мистецтва будуть розвиватися здібності до творчого рішення музично-виконавчих завдань.

Ключові слова: вчитель музичного мистецтва, диригент-хормейстер, техніка диригування, диригентсько-хорова підготовка, диригентський апарат, методи та прийоми навчання техніки диригування.

Elena PEREVERZEVA,

<https://orcid.org/0000-0001-5497-5557>

Teacher of the Chair of Theory and Methodology of Music Education
and Choreography at the Melitopol Pedagogical University
named after Bogdan Khmelnytsky
(Melitopol, Ukraine) heloness@gmail.com

STAGES OF CONDUCTOR AND CHORAL TRAINING OF THE FUTURE TEACHER OF MUSICAL ART

The article considers the concept of conducting technique as a necessary element of conducting and choral training of a future music teacher. The methods and techniques of working on the conducting technique at the preparatory and initial stage of conducting technique training in the course of classes on the educational component "Choral conducting and reading choral scores" are revealed.

The purpose of the educational component "Choral conducting and reading of choral scores" is the formation of students' system of basic knowledge, abilities and skills of managing choral singing of children and adults, preparation for practical work with a choral team.

Based on the purpose and tasks of the educational component, as well as based on existing research in this field, we consider it expedient to highlight the following structural components in the conducting and choral training of the future music teacher: methodological, theoretical, methodical and technological. The technique of conducting is part of the

technological training of the future teacher of musical art as an important means of managing choral performance, and includes: the basic principles of setting up the conducting apparatus, the ability to convey the metrorhythmic organization of music, tempo, dynamics, sound management and the nature of sound production, performing auctacts, etc.

The purpose of this work is to determine the methods and techniques of conducting work in the class of choral conducting and reading choral scores with the aim of forming the professional self-awareness of a student of higher education, a future teacher-musician, a choirmaster.

Conventionally, work on conducting technique can be divided into stages: preparatory, initial (1st course), main (2-3 courses) and final (4th course).

Preparatory and initial stages should be considered the most important stages of work on conducting technique. It is on them that all basic practical skills and skills in conducting technique are laid and formed. Such training methods and techniques are necessary, in which future music teachers will develop the ability to creatively solve musical and performing tasks.

Key words: *music teacher, conductor-choirmaster, conducting technique, conducting and choral training, conducting apparatus, methods and techniques of teaching conducting technique.*

Постановка проблеми. У підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва велике місце займає диригентсько-хорова підготовка як необхідна складова підготовки вчителя-хормейстера, керівника класного та шкільного хору. Здійснюється вона, насамперед, у класі хорового диригування та читання хорових партитур. Дана освітня компонента під час підготовки фахівців педагогічної освіти профілю «Музичне мистецтво» відрізняється від інших індивідуальною формою занять.

Важливим та необхідним елементом диригентсько-хорової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва є освоєння техніки диригування. Проте, практика підготовки диригентів-хормейстерів що склалася досі не подолала усталених стереотипів розуміння диригентської техніки як основного завдання у цьому виді підготовки.

Мета освітньої компоненти «Хорове диригування та читання хорових партитур» – формування у студентів системи основних знань, умінь та навичок управління хоровим співом дітей та дорослих, підготовка до практичної роботи з хоровим колективом.

Основні завдання дисципліни спрямовані на формування образного мислення та розвитку музичних здібностей здобувачів освіти, навчання їх методів освоєння вокально-хорового твору та пошуку диригентського жесту, що адекватно відображає створений в уяві «внутрішній хор», удосконалення різних видів діяльності диригента (вокальне та інструментальне виконання, диригування, аналіз хорових партитур з метою виявлення художнього задуму композитора, поета, виконавчих засобів виразності, уміння розробки плану репетиційної роботи з хором, її аналізу), навчання професійного вміння управління хоровим колективом.

Виходячи з мети та завдань освітньої компоненти, а також спираючись на наявні дослідження

в цій галузі, ми вважаємо за доцільне виділити в диригентсько-хоровій підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва, такі структурні компоненти: методологічний, теоретичний, методичний та технологічний. Техніка диригування входить до технологічної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва як важливий засіб управління хоровим виконавством, і включає: основні принципи постановки диригентського апарату, вміння передачі метроритмічної організації музики, темпу, динаміки, звуковедення та характеру звуковидобування, виконання ауфтактів та ін.

Аналіз досліджень і публікацій. Під диригентською технікою деякі музиканти розуміють засіб втілення музичного образу в жестах, засіб вираження змісту музичного твору (С.А. Козачков (Казачков, 1967), А.П. Іванов – Радкевич, І.А. Мусін (Мусін, 1987), К.А. Ольхов, В.Г. Соколов (Соколов, 1983)). Наприклад, К.А. Ольхов (Ольхов, 1961) під технікою диригування розуміє цілеспрямованість, своєчасність (гостра ритмічність), раціональність (відсутність зайвих рухів) та відточеність диригентських жестів, тобто таке володіння диригентським апаратом, коли диригент досягає максимальної точності виконання при найменшій витраті фізичної енергії.

Інші диригенти (І.В. Розумний, М.І. Канерштейн) під технікою диригування розуміють прийоми управління хором чи оркестром, що виконує музичний твір.

Треті у визначенні поняття «техніка диригування» поєднують виразну та управлінську функції. К.Б. Птиця (Птиця, 1970) під технікою диригування розуміє володіння диригентською системою жестів, що забезпечує зрозуміле хоровому колективу, оркестру виявлення художніх задумів керівника та вміння керувати виконанням.

У визначення поняття «техніка диригування» включаються не тільки прийоми управління хором чи оркестром, а й розуміння її як втілення

музичного образу в жестах, засіб вираження змісту музичного твору.

На думку Л.А. Безбородової (Безбородова, 1990) при освоєнні техніки диригування висуваються два завдання: оволодіння диригентськими прийомами та відбір жестів для втілення музичного образу. Це лише підтверджує відому тезу, що техніка диригування, як одна з найважливіших форм прояву виконавського процесу, не може існувати і тим більше вивчатися сама по собі; вона є лише засобом розкриття конкретного музичного змісту, засобом впливу на виконавців.

Формулювання мети статті. Метою даної роботи є визначення методів та прийомів роботи над технікою диригування в класі хорового диригування та читання хорових партитур з метою формування професійної самосвідомості здобувача вищої освіти, майбутнього педагога-музиканта, хормейстера.

Виклад основного матеріалу. В оволодіння технікою диригування включається цілий комплекс умінь та навичок, які набувають здобувачі освіти – майбутні вчителі музичного мистецтва.

Умовно роботу над технікою диригування можна поділити на етапи: підготовчий, початковий (1 курс), основний (2-3 курси) та завершальний (4 курс).

Підготовчий етап спрямований насамперед на підготовку диригентського апарату (корпусу, рук, ніг, голови) до оволодіння диригентською технікою, знайомство з диригентським апаратом та його можливостями у відображенні виконавського образу твору, з диригентським жестом та його властивостями, з елементами диригентського жесту, принципами диригентських рухів.

На початковому етапі освітньої компоненти «Хорове диригування та читання хорових партитур» передбачено освоєння прийомів диригування в різних розмірах: вступу та зняття звуку на різні частки такту, способів передачі ритмічних малюнків, звуковедення, показу фермат та ін.

На основному етапі навчання техніці диригування акцент у програмі ставиться на вдосконаленні умінь та навичок, отриманих на початковому етапі, а також освоєння складніших у технічному плані прийомів управління хоровим звучанням. Наприклад, диригування в більш складних темпових, ритмічних та динамічних умовах, дроблення та укрупнення часток диригентської схеми, диригування в дуже повільних та дуже швидких темпах та ін.

Завершальний етап освоєння техніки диригування спрямований на рішення виконавчих завдань з використанням різних прийомів диригування в оперних сценах, творах великої форми,

у тому числі розвиток умінь охоплення великих творів, яскравого та виразного показу музичного розвитку в цих творах.

Таким чином, найважливішими етапами роботи над диригентською технікою слід вважати підготовчий та початковий. Саме на них закладаються і формуються всі основні практичні вміння та навички в техніці диригування.

Розглянемо основні методи та прийоми роботи над технікою диригування на підготовчому та початковому етапах роботи.

Так як диригентські рухи у повсякденному житті практично не зустрічаються, потрібен ряд рухових та слухомоторних вправ підготовчого характеру.

Починати роботу над технікою диригування слід із вправ на різні частини диригентського апарату. Окремо виробляється стійка стійка – позиція ніг, корпусу та голови. Можливі вправи на чергування розслаблення елементів диригентського апарату та правильної підготовчої стійки диригента, коли всі його частини зібрані та мають правильну позицію (ноги розставлені, права трохи попереду, корпус прямий, плечі розгорнуті, голова піднята).

Руки, як головна і найважливіша частина диригентського апарату, вимагають особливої уваги та низки спеціальних вправ. Основна проблема на початковому етапі – «затисненість» рук і плечового пояса. Тому починати роботу потрібно з перевірки та звільнення, якщо потрібно, цієї частини диригентського апарату. До таких вправ ми відносимо: розслаблення окремих частин руки (кисті, передпліччя, плеча) зі становища витягнутої, піднятої руки; кругові обертання кистю, передпліччям, «млин» всією рукою вперед, назад, обома руками разом. Корисні, паралельно з розслаблюючими вправами, вправи на координацію рухів: «млин» обома руками в різні сторони, кругові рухи кистю що сходяться і розходяться, передпліччям, «малювання» кистю різноманітних геометричних фігур (дуга, коло, трикутник, квадрат). При цьому слід особливо звертати увагу на правильну постановку кисті – долонею вниз, із закругленими, вільно розведеними пальцями. Всі рухи повинні бути природними та пластичними.

Допоможе, на наш погляд, показ та порівняння рухів із музичної виконавчої діяльності та життєвих асоціацій. Наприклад, постановка руки як при взятті звуку на фортепіано, «малювання» уявним пензликом на стіні, «кидання дитячого м'яча» об підлогу, стіну, «прощальне махання хусткою» тощо.

Підготовчий етап у часі нетривалий, вправи займають 10-15 хвилин кожного заняття та проводяться невеликими групами (3-6 студентів).

Вже за кілька занять можна перейти до вправ, які у майбутньому послужать основою для оволодіння технікою диригування. До таких вправ можна віднести:

- кругові рухи руки з віддачею (гра в скакалку): рука під час руху вгору сповільнює рух, і прискорює його під час руху від верхньої точки до нижньої, як би ударяючи об уявну площину;
- відскок від різних площин (стола, долоні іншої руки, уявної площини) вгору, убік у різних точках і різних рівнях.

Такі вправи слід урізноманітнити за рахунок постановки проблемних завдань: промаршувати, «прошагати» рукою різні марші – військовий, спортивний, дитячий; залучення асоціативних зв'язків («стрибки» рукою з розбігу та з місця, підскок – вдих, падіння руки – видих та ін.).

Більшість часу на початкових групових заняттях відводиться освоєнню тактуванню диригентських сіток. Робота ця копітка, вимагає систематичності та послідовності в освоєнні малюнка та пропорцій сіток. За визначенням П.Г. Чеснокова, основою техніки диригування є тактування – «метрономування». Опанування цієї навички для музиканта не становить труднощів. За допомогою техніки рук можна досягти одночасності виконання, динаміки, агогіки і т.д.; але без образного уявлення та наснаги техніка мертва, як і наснага безплідна без техніки. Як зазначає К.А. Ольхов, техніка та наснага завжди мають бути злиті воедино.

Одним із важливих елементів техніки диригування є афтакт. Під афтактом у диригуванні розуміється замах, попередній помах, жест-імпульс, тобто специфічний диригентський жест, що передує та організує виконання в плані темпу, ритму, динаміки, штриха, початку, закінчення, фермат. Афтакт – це найважливіша складова частина диригентської техніки. Починати роботу над ним слід з пояснення ролі та значення афтакту, його показу загалом та окремих елементів. Першим відпрацьовується афтакт вступу. Окремі його елементи (відскок, віддача) освоюються вже на початковому етапі роботи над технікою диригування. Тому подальша робота над афтактом полягає у відпрацюванні навички показу дихання в різних сітках тактування на початку різних долей (повний афтакт).

Робота над афтактом неможлива при затисненні рук, тому починати її слід тільки при повній їхній свободі від м'язового затискання. При цьому необхідно знайти жест, який був би одночасно досить імпульсивним, але не хаотичним, здатним проспівати долю. Тому на даному етапі роботи можна вдатися до асоціацій типу: «укол голкою», «доторкніться до гарячого», «тягніть звук, а не

кидайте його», «доторкнувшись до звуку, ведіть його», «рука зависає, як приклеєна» та ін.

Після роботи над афтактом вступу освоюються інші види афтакту: афтакт зняття, неповний афтакт. Починати роботу над афтактом зняття слід зі зняття довгих не ферматних звуків. У цьому випадку рука диригента після імпульсу рухається у бік подальшої долі, де й знімає звук. Наступний етап роботи над жестом зняття – це зняття прийомом поділу долі та прихованого поділу залежно від характеру, темпу та ритму музики. І, нарешті, під час роботи над цим жестом відпрацьовується афтакт зняття фермат (серединних та заключних).

Відпрацювання затриманого афтакту та афтакту наближення може бути перенесене на пізніші терміни основного етапу, коли освоюються складніші музичні твори, які потребують застосування цих видів афтакту.

Для відпрацювання показу різних видів афтакту можна запропонувати наступні прийоми:

- рахунок вголос або відстукування рукою внутрішньдолевого пульсу;
- акцентування рахунком або відстукуванням руки долей, що відіграють роль звукового афтакту;
- вимовлення вголос (потім подумки) окремих складів для знаходження точного часу для афтакту.

Звичайно, на першому етапі відбувається лише первісне засвоєння всіх навичок показу різних видів афтакту. Їх закріплення та вдосконалення відбувається пізніше на різних хорових творах в основному етапі роботи у класі хорового диригування.

Техніка диригування – важливий та необхідний елемент диригентської підготовки. Проте, як впливає із завдань диригентської підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва (навчання професійному вмінню управління хором у класній та позакласній роботі), головне призначення диригентського жесту – спілкування з виконавцями, вплив на них у процесі виконання музики. Таким чином, розвиток мануальної техніки вимагає й інших методів навчання, ніж, на жаль, досі користується музична педагогіка.

У практиці навчання хоровому диригуванню переважають репродуктивні: наочно-слухові та пояснювально-ілюстративні методи. Звичайно, обійтися без них неможливо, але обмежуватися лише ними не можна. О.А. Мусін (Мусін, 1987) вважає, що навчання диригуванню має бути спрямоване не на заучування рухів, а на розвиток самих здібностей, що лежать в основі мануальних засобів диригування. Він пропонує шлях більш довгий і важкий, але цінніший для виховання диригента. У цьому випадку методика навчання

має бути спрямована, перш за все, на розвиток здібностей і якостей, необхідних у тому, щоб виразні прийоми диригування відбивали спонукання диригента, його виконавські наміри, отже, могли надавати вплив на виконавців.

Для розвитку в людини будь-яких здібностей потрібно мати ясне уявлення про те, що саме необхідно розвивати і для якої мети. На нашу думку, серед завдань диригентсько-хорової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва слід виділити формування образного мислення та розвиток музичних здібностей, що дозволить повною мірою освоїти вміння керування хором.

Діяльність вчителя – насамперед творчість. Для розвитку ініціативи здобувачів освіти, самостійності у вирішенні навчальних завдань, прагнення до творчості, в методах підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва необхідно ширше використовувати проблемне навчання, творчі прийоми. Завдання досить важке, що пов'язано, перш за все, з недостатньою кількістю годин на даний вид підготовки вчителя музичного мистецтва, але здійснено, якщо використовувати активні методи, у тому числі і в інших дисциплінах (хоровий клас, хорознавство та хорове аранжування, основний музичний інструмент, теорія та методика музичної освіти та ін.).

У музичній педагогіці накопичено значний досвід використання творчих методів підготовки вчителя музичного мистецтва. Наприклад, В.Л. Живов (Живов, 2003) під час аналізу хорового твору пропонує використовувати проблемно-пошукові завдання: як передати жестом особливості фразування хорового твору? або: якими прийомами можна вплинути на зміни тембрового забарвлення звуку?

Широко відомий метод обіленого тексту Е.К. Сет, коли студенту пропонується самому визначити характер звуку, стиль твору, фразування, темп, нюанси, голосоведення, дихання, навіть скласти текст. Такі завдання сприяють розвитку навичок слухового аналізу, активізують музичне та творче мислення, сприяють розвитку самостійної пізнавальної діяльності.

Для підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до практичної роботи з хором важливий постійний зв'язок занять у класі хорового диригування з роботою у хоровому класі. Необхідно на всіх етапах диригентської підготовки, включати в заняття освоєння прийомів роботи з хором. Напри-

клад, прийом «програмованих помилок», що полягає в невиконанні концертмейстером або педагогом необхідних вказівок у хорових партитурах при їх виконанні та диригуванні студентом. Це сприяє розвитку слухової реакції, набуття умінь та прийомів репетиційної роботи з хором. У підготовці вчителя-хормейстера необхідно формувати вміння представляти звучання хорової партії та хору в цілому. З цією метою багато уваги у класі хорового диригування приділяється роботі з партитурою. У цьому виді роботи використовується безліч прийомів, спрямованих на розвиток слуху та слухової уваги, самоконтролю, музичного мислення та ін. Наприклад, одночасне виконання мелодії на інструменті, її спів та тактування. Цим завданням відповідає розроблений Є.А. Красотіної метод уявного проспівування хорових партій і включення співу вголос по знаку педагога.

Корисним прийомом є прослуховування та аналіз хорового звучання у записі. Для розширення загального та музичного кругозору можна використовувати знайомство з відповідними музичними творами літератури та образотворчого мистецтва. Такі прийоми створюють умови для виникнення у студентів узагальнених музичних образів та творчого підходу до виконання.

Для розвитку самостійності майбутнього вчителя музичного мистецтва можливе використання моделювання репетиційного процесу, створення та вирішення педагогічних ситуацій, що виникають у практичній вокально-хоровій роботі. У музичній педагогіці для розвитку творчої художньо-практичної діяльності використовуються методи диверсифікованого аналізу та метод порівняльних характеристик. Ці методи спрямовані на виявлення взаємозв'язку та взаємовпливу музики та тексту в хоровому творі та особливостей ритму, інтонацій та інших засобів музичної виразності.

Висновки. Таким чином, незважаючи на те, що процес диригування та практична робота з хором представляють творчий процес, і в ньому закладено проблемну ситуацію, його освоєння неможливе методами теоретичного вивчення та практичного закріплення зразків. Необхідні такі методи та прийоми підготовки, при яких у майбутніх вчителів музичного мистецтва будуть розвиватися здібності до творчого рішення музично-виконавчих завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безбородова Л.А. Дирижирование: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Музыка» и учащихся пед. уч-щ по спец. «Муз. воспитание». М.: Просвещение, 1990.

-
2. Живов В.А. Хоровое исполнительство. Теория. Методика. Практика: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений. М.: ВЛАДОС, 2003.
 3. Казачков С. Дирижерский аппарат и его постановка. М., 1967.
 4. Мусин И. О воспитании дирижера: Очерки. Л. Музыка, 1987.
 5. Ольхов К.А. О дирижировании хором: краткое пособие для молодых педагогов муз. Училищ. Ленинград, 1961.
 6. Птица К.Б. Мастера хорового искусства в Московской консерватории. М.: Музыка, 1970.
 7. Соколов В.Г. Работа с хором: учеб. пособие. М.: Музыка, 1983.

REFERENCES

1. Bezborodova L.A. Dirizhировanie: ucheb. posobie dlya studentov ped. in-tov po spets. «Музыка» i uchaschihsya ped. uch-sch po spets. «Муз. воспитание». [Conducting]. М.: Prosveschenie, 1990. [in Russian].
2. Zhivov V.A. Horovoe ispolnitelstvo. Teoriya. Metodika. Praktika: ucheb. posobie dlya studentov vyissh. ucheb. zavedeniy. [Chorus performance. Theory. Methodic. Practice]. М.: VLADOS, 2003. [in Russian].
3. Kazachkov S. Dirizherskiy apparat i ego postanovka. [Conductor's unit and its production]. М., 1967. [in Russian].
4. Musin I. O vospitanii dirizhera: Oчерki. [On the education of the conductor: Essays]. L. Muzyika, 1987. [in Russian].
5. Olhov K.A. O dirizhировanii horom: kratkoe posobie dlya molodyih pedagogov muz. Uchilisch. [About the conducting of chorus]. Leningrad, 1961. [in Russian].
6. Ptitsa K.B. Mastera horovogo iskusstva v Moskovskoy konservatorii. [The masters of chorus art in Moscow conservatory]. М.: Muzyika, 1970. [in Russian].
7. Sokolov V.G. Rabota s horom: ucheb. posobie. [The work with the chorus]. М.: Muzyika, 1983. [in Russian].